

שבת שלום

גיליון מס' 326

בס"ד שבת פרשת שמות תשס"ד

וַתֵּרֶד בַּת פְּרַעֲהַ לְרוֹזֵץ עַל הַיָּאֵר וַנְּעַרְתֶּיהָ הִלְכַת עַל יַד הַיָּאֵר,
וַתֵּרָא אֶת הַתְּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אִמָּתָהּ וַתִּקְוֶהָ.
וַתִּפְתְּנָהּ וַתֵּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֶעַר בֶּכֶה,
וַתִּזְזַבְּלָה עָלָיו וַתֹּאמֶר: מִי־לְדִי הָעֶבְרִים זֶה.
וַתֹּאמֶר אֲזוּתוֹ אֵל בַּת פְּרַעֲהַ: הַאֵלֶךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה
מִיִּנְקַת בֵּן הָעֶבְרִיִּים, וְתִינַק לָךְ אֶת הַיֶּלֶד?

חמלה אנושית אינה יודעת גבולות –

חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא

תשעה נכנסו בחייהם בגן עדן, ואלו הן: חנוך בן ירד, ואלהיו ומשיח, ואליעזר עבד אברהם, וחירם מלך צור, ועבד מלך הכושי, ויעבץ בנו של רבי יהודה הנשיא, ובתיה בת פרעה, וסרח בת אשר, ויש אומרים אף רבי יהושע בן לוי.

(מסכת דרך ארץ זוטא פרק ראשון, משנה ח)

ואשתו היהדיה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי שוכו ואת יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד.

(דברי הימים א ; ד, יח)

ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד: אמאי קרי לה (למה קוראים לה) יהודיה? על שום שכפרה בעבודה זרה, דכתיב (שמות ב') 'ותרד בת פרעה לרוזץ על היאור' ואמר רבי יוחנן: שירדה לרוזץ מגילולי בית אביה. ילדה?! והא רבויי רביתיה (הרי היא רק גידלה אותה)? לומר לך שכל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו. ירד זה משה, ולמה נקרא שמו ירד? שירד להם לישראל מן בימיו, גדור שגדר פרצותיהן של ישראל, חבר שחיבר את ישראל לאביהן שבשמים, סוכו שנעשה להם לישראל כסוכה, יקותיאל שקוו ישראל לאל בימיו, זנוח שהזניח עונותיהן של ישראל, אבי, אבי, אבי - אב בתורה, אב בחכמה, אב בנביאות. ואלה בני בתיה אשר לקח מרד - וכי מרד שמו, והלא כלב שמו? אמר הקדוש ברוך הוא: יבא כלב שמרד בעצת מרגלים וישא את בת פרעה שמרדה בגילולי בית אביה.

(בבלי מגילה יג, ע"א)

להתנגד לפקודה, לא לציית לה דניאל רורליך

הכלל הידוע "דינא דמלכותא דינא", שנקבע על-ידי חז"ל, הנחה יהודים במשך דורות רבים בשנות גלותם, כאשר נדרשו להתמודד עם חוקיהן של ארצות פזוריהם.

כלל זה מעניין ומיוחד מבחינות רבות.

לכלל זה, המוזכר במקומות רבים בתלמוד הבבלי (דברי שמואל בגיטין, י, ע"ב; נדרים כח, ע"א; בבא קמא קיג, ע"א; בבא מציעא נד, ע"ב,

נה, ע"א), אין כל אסמכתא במקרא ובמשנה; מקורו בניסיון ההיסטורי של היהודים בגלות בבל. למרות העדר אסמכתא קדומה, כתבו הראשונים: "לא מצינו בשום מקום מי שיחלוק על הלכה זו".

במקור הוחל כלל זה על חוקי המלך דווקא, אך עם הזמן הורחבה תקפותו של הכלל גם לחוקי המדינות שאינן נשלטות על-ידי מלך.

כלל זה חל על חוקים קבועים הנוגעים לדיני ממונות, לחוקי מיסוי, לעסקי קרקעות ונדל"ן וכו'; לעומת זאת, הוא אינו חל על הפולחן הדתי. כמו-כן, כלל זה אינו חל על חוקים המפלים בין אדם לחברו באופן שרירותי (משנה תורה לרמב"ם,

הלכות גולה ה, יב-יד).

חז"ל השכילו, הודות לגישתם הדיאלקטית והמתחכמת, למצוא את האיזון הנכון בין ערכים וכללים שונים; מחד גיסא, הם קבעו כי יש לכבד את השלטון ולהכיר בסמכותו.

מאידך גיסא, הם קבעו את גבולותיה של סמכות זו המוקנית לשלטון.

במובן זה, הם הקדימו בשנים רבות את הפילוסופים הגדולים של הדמוקרטיה המודרנית (Rousseau, Locke, Mill

etc.) שהגבילו גם הם את סמכויותיו של השלטון.

אמנם, יש לציין הבדל חשוב בין פילוסופים אלו לבין חז"ל: חז"ל לא דנו בזכות העם למרוד בעריצות השלטונית;

הם לא דנו כלל בזכויות במובן המודרני. חז"ל הגבילו אם כן את הסמכות השלטונית מבלי לערער אותה.

בעיני חכמים לא היתה כל סתירה בין הצורך לכבד את השלטון לבין הגבלת החובה לציית לחוקיו.

מצד אחד, השלטון הכרחי לחיים תקינים בצוותא העשויים למנוע הרג וניצול, כדברי רבי חנניה סגן הכהנים (אבות ג, ג): "הוי מתפלל לשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו". המלכות בימי רבי חנניה סגן הכהנים לא היתה אלא מלכות רומא הרשעה והשנואה, ואף על פי כן: 'הוי מתפלל לשלומה'. (י. ליבוביץ: שיחות על פרקי אבות והרמב"ם, עמ' 43). מצד שני, קיימת חובה להתקומם נגד חוקים מסוימים (ובראשם חוקים הכרוכים בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים) לעתים אפילו במחיר של הקרבת החיים. במקרים אלו, אין מדובר בזכות להתקומם, אלא בחובה. (מאמרו המפורסם של H.D. Thoreau על הסירוב לציית לחוקים שאינם צודקים, תורגם לעברית ל"מדר אזרחי"; יש לציין ששמו המקורי הוא: "On the Duty of Civil Disobedience", דהיינו: "חובת אי-הציות האזרחי"). הקונפליקט הערכי בין הציות לחוקי השלטון לבין הנאמנות לצו מוסרי או דתי, בא לידי ביטוי בפרשתנו בדמותן של המיילדות שפרה ופועה שסירבו לבצע את הצו האיום של פרעה מלך מצרים: "אם בן הוא, נהמתן אותו". נחמה ליבוביץ (עיונים חדשים בספר שמות, עמ' 29-33) מציגה שתי מסורות עתיקות באשר לזהותן של המיילדות: לפי מסורת אחת (המיוצגת ע"י רש"י, ראב"ע, רשב"ם ורמב"ן בעקבות בבלי סוטה יא, ע"ב), היו מיילדות אלו יהודיות, ומסורת זו אף מזהה אותן עם יוכבד ומרים (או לחילופין: יוכבד ואלישבע אשת אהרן). לעומת מסורת זו, קיימת מסורת שניה (המיוצגת ע"י פילון, יוסף בן מתתיהו, מדרש תדשא, אברבנאל וש"ל), הטוענת שהמיילדות היו מצריות.

מסורת פרשנית זו מעניינת במיוחד עבורנו מכיוון שיש לנו במקרה זה עימות בין הפרט לבין שלטונו ולא בין הפרט לשלטון זר. פרשנות זו מחריפה את הקונפליקט הערכי אתו נדרשו המיילדות להתמודד. האם פירוש זה אפשרי, מבחינת הפשט? הרי כתוב: **וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמֵיִלְדֹת הָעִבְרִיִּיתִי! וְהִפְתַּח מִתַּחַת לִ"לַמַּד" שֹׁתֵרֶת אֶת הָאִפְשָׁרוֹת לְרֵאוֹת כֹּאֵן סְמִיכוֹת בֵּין שְׁתֵּי הַמִּיִּלִּים!** שד"ל מעיר על טענה זו:

"אין זו טענה. הן באמת שיכול היה לומר 'למיילדות את העבריות', אך אפשר גם להשמיט את מילת 'את' כמו: 'האדם האוכל הבוסר' (ירמיהו לא, כט)."
אם אכן פירוש זה אפשרי מבחינה לשונית ותחבירית, ניתן להצדיקו גם מנימוקים נוספים: אם כוונת פרעה היתה לבצע את מזימתו בבתר, האם יהיה זה סביר להניח שיטיל את המשימה הרצחנית דווקא על בנות ישראל?
ושד"ל מוסיף בשם תלמידו יעקב ח' פרדו, שהמילים **וַיִּפְתַּח מִתַּחַת לִ"לַמַּד" שֹׁתֵרֶת אֶת הָאִפְשָׁרוֹת לְרֵאוֹת כֹּאֵן סְמִיכוֹת בֵּין שְׁתֵּי הַמִּיִּלִּים** ולא עשו כְּאֲשֶׁר דָּבַר אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּפְתַּח מִתַּחַת לִ"לַמַּד" שֹׁתֵרֶת אֶת הָאִפְשָׁרוֹת לְרֵאוֹת כֹּאֵן סְמִיכוֹת בֵּין שְׁתֵּי הַמִּיִּלִּים! יצדק לומר שעשו זאת מיראת האל, אך אם היו עבריות, אין צורך להזכיר יראת האל, כי כל **אדם אוהב בני עמו**.

נחמה ליבוביץ מוסיפה שהלשון **יראת אלוהים** מופיעה בתורה בהקשר של יחס אל עם אחר, אל מיעוט: **אברהם אבינו אומר על המצרים: 'וַיֹּאמֶר אֲבֹרְהָם: כִּי אֶמְרָתִי כִּי אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וְהִרְגוּנִי עַל דְּבַר אֲשֶׁר לִי.** (בראשית כ, יא)
על עמלק, בהתקפתו על ישראל, נאמר: **וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים** (דברים כה, יח) ויוסף, בתפקידו כנכרי, משנה למך מצרים, מעיד על עצמו: **אֶת אֱלֹהִים אֲנִי יָרָא**.
"היחס אל הזר, אל חסר הכוח והחסות, הוא אבן הבוחן אם יש אלוקים בלב או לא" – כותבת נחמה ליבוביץ ומסכמת את העיון בפרשת המיילדות במילים אלו:
"ואם פירוש זה נכון הוא, יש לתת את הדעת על כך שהתורה מראה לנו בתוך ים של רשע ועריצות – ודווקא בסמוך לפסוק יג המראה את המצרים (הממלכה והעם) ברשעותם – כיצד יכול הפרט לעמוד נגד הרשעות, להתקומם לפקודה, לא ציית לה, ולא לגול מעל עצמו את אשמת הרצח באמרו: 'קיבלתי פקודה מאת מלכי'".
ד"ר דניאל רורליך הוא פסיקאי.

סוד ההתגלות והגאולה היא בהשתתפות בצער

אמר רבי ינאי: מה התאומים הללו, אם חשש אחד בראשו, חבירו מרגיש כן, אמר הקדוש ברוך הוא כביכול: 'עמו אנכי בצרה' (תהלים צא, טו).
דבר אחר: מהו 'עמו אנכי בצרה'? כשיש להם צרה, אינם קוראים אלא לקדוש ברוך הוא. במצרים: 'ותעל שועתם אל האלהים' (שמות ב, כג) בים (שם יד, ט): 'ויצעקו בני ישראל אל ה' וכאלה רבים, ואומר: 'בכל צרתם לו צר' (ישעיה סג, ט) - אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: אי אתה מרגיש שאני שרוי בצער, כשם שישראל שרויים בצער, הוי יודע ממקום שאני מדבר עמך מתוך הקוצים, כביכול אני שותף בצערך (שמות רבה פרשה ב)

משה, גם בעת בריחתו, אינו מפסיק לחוּם למען הצדק

'ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר. ויבאו הרועים ויגרשו, ויקם משה ויושיען וישק את צאנם'. בא משה וישב על הבאר 'ויבאו הרועים, ויגרשו וישק את צאנם'. בא משה וישב עליהם בדיו, אמר להם: מנהגו של עולם אנשים ממלאין ונשים משקות, כאן נשים דולות ואנשין משקין, **עוות הדין יש כאן**.
(אבות דרבי נתן פרק עשרים משנה א)

קוראים וקוראות יקרים,

זו הפעם הראשונה בשש השנים האחרונות שלא מצאתם את גיליון "שבת שלום" בבית הכנסת. כדי לקרוא את הגיליון ולהפיצו בין חברים, נאלצתם להורידו מאתר האינטרנט או לבקש שנשלח אותו אליכם בדוא"ל; אנו מצטערים על כך ומקווים שמצב זה יהיה זמני וקצר. הסדר זה מגביל בהכרח את התפוצה ומונע מקוראים רבים שהורגלו לקרוא את הגיליון בבית הכנסת או מסביב לשולחן שבת, להיחשף למסרים הייחודיים של "שבת שלום". כולנו תקווה ותפילה שנוכל בהקדם לחדש את הפצתה של המהדורה המודפסת לבתי הכנסת. נשמח אם תוכלו לעזור לנו להגשים מטרה זו מהר ככל האפשר, לטובת כל המתפללים בבתי הכנסת. אתם יכולים לעזור במשלוח המחאות לפקודת "עוז ושלום" (לציין בגב ההמחאה: עבור שבת שלום) לעוז ושלום-נתיבות שלום, ת.ד. 4433 ירושלים 91043. אם ברצונכם לקבל מהדורה עברית או אנגלית של הגיליון בדוא"ל, לברר אפשרויות של הקדשת גיליון או של תרומות המזכות בפטור ממס הכנסה, ולהציע רעיונות נוספים לעזרה, אנא פנו למרים פיין בטל. 053-920206 או בדוא"ל: ozshalom@netvision.net.il. בעזרת ה' ובעזרתכם, עלה נעלה.

הנהלת "עוז ושלום-נתיבות שלום"

מערכת "שבת שלום"